

Iisalmen Luontouutiset

2004

ISSN 0780-8828

Iisalmen Luontouutiset 2004

2004 joulukuu

Julkaisija: Iisalmen Luonnon Ystävien Yhdistys ry.

Vastaava toimittaja: Kai Jäderholm

Iisalmen Luontomuseo

Kulttuurikeskus

Kirkkopuistonkatu 9

74100 Iisalmi

p. 017-818387

Ajankohtaista museolta

Jälleen on kulunut vuosi edellisestä lehti julkaisusta.

Suuri huolenaihe on ”ajanhengenmukaisesti” rahatilanne.

Onneksi Iisalmen Kaupunki arvostaa toimintaamme ja samalla myös museomme kokonaisuutta, onhan se mittaamattoman arvokas. niin tieteellisesti kuin myös rahassa mitattuna.

Erityisen tunnettu se on mm. suurista nisäkäskallo ja kasvikokoelmista.

Yhteistyö on jatkunut virkavallan kanssa hienosti, myös paikallislehdet ovat antaneet oman panoksensa tunnetuksi tulemiselle.

Myöskin Iisalmen Riistanhoitoyhdistyksen kanssa muutamavuosi alkanut yhteistyö on jatkunut

Näyttelyvalvonta on onnistunut hienosti yhdistelmätuen avulla palkatuilla henkilöillä, vastikään aloitti Ritva Penttonen työt Marko Korhosen avustamana, lisäksi vuoden varrella on ollut muutamia työharjoittelijoita.

Tämän vuoden kävijämäärä museolla lienee noin neljäntuhannen luokkaa.

Jäseniä Iisalmen Luonnon Ystävien Yhdistyksessä on edelleen noin 170, Nuoret puuttuvat edelleen, heitä pitäisi saada mukaan toimintaan, näyttää että jäsenistö ns. ”ukkoontuu”.

Iisalmen Luonnon Ystävien Yhdistyksen hallitus jatkaa ”urhoollisesti” entisellään, vain tilintarkastajat osin vaihtuvat Jaostotoista lintu-, kasvi-, hyönteis-, nisäkäs ja museo ovat toimineet kiitettävästi, on tehty retkiä lintujen maailmaan, sekä myös muualle luontokohteisiin. Viimeisin Vuolijoen ja Manamansaloon jossa tutustuttiin *KAMMIIN* jollaisissa kainuulaiset esi-isät ovat muinoin asustelleet.

Tiedoksi jäsenille:

Luontomuseolla on myytävänä ruokintalautoja ja ruokaa pikkulinnuille, mm hyvälaatuisia auringonkukansiemeniä.

Käykääpä joukolla tutustumassa museoomme ja tuokaa myös ystävänne mukaan, sieltä löytyy paljon upeaa katseltavaa ja tietoa luonnon monimuotoisuudesta, jossa yhtenä osana itsekin elämme.

Pertti Kaarakainen

EERO ANTIKAINEN:

YMPÄRISTÖN HUOLTOA GAMBIASSA: UUSIORANTOJA JA
ROSKATALKOITA

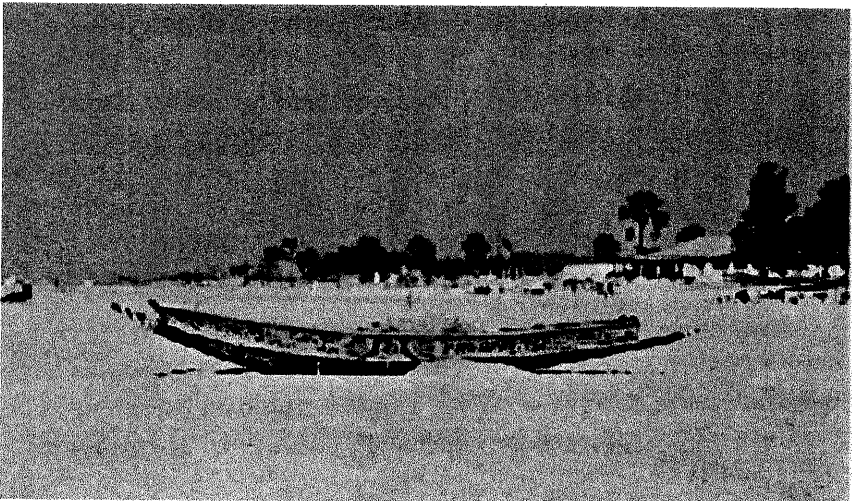
Opaskartta Gambian sijainti

Rantautumisille on tullut kysyntää. Kaksoismaan (= Senegambia; Gambia on kokonaan suuremman Senegalin sisällä) historiaan liittyy mykistävää tragiikkaa: Maiden ytimenä virtailevan Gambian-joen rantakylät ovat olleet pari vuosisataa sitten mustan orjakaupan keskuksia, joista haalittiin työvoimaa laivattavaksi uudelle mantereelle. Kirjailija Alex Haley teoksellaan Juuret käänsi historiasta tämän sottaisen lehden näkyvästi maailman tietoisuuteen.

Biologin mieltymyksissä elävä luonto kuitenkin ylittää historian. Paikoin kymmeniä kilometrejä leveän ja lähes 250 km pitkän Gambia- virran kosteikot kätkevät suojiinsa satamäärin kiintoisia lintulajeja. Niistä erityisesti kirjoittajaa ilahduttivat ”vanhat tutut” talvehtimaan tulleet muuttajat Suomesta. Kirjasin ylös muun muassa harmaahaikaran, haarapääskyn, pikkukuovin, kalasääsken, haarahaukan ja naurulokin.

Tänne Atlannin valtameren rannikolle saapuu myös itäafrikkalaiseen faunaan kuuluvia lajeja, jotka ovat mantereen poikkittaismuuttajia. Senegambian lintulajiston kokonaismäärä on noin 660 lajia (Barlow ja muut 1997). Se ”ei pärjää” esimerkiksi Kenialle. Tuossa Suuren Hautavajoaman maassa on tavattu peräti yli 1290 lajia! (Williams & Arlott 1984, vrt. Antikainen ja muut 1992: 515-516).

Uusiorantaa Banjulissa, Gambian pääkaupungissa (Kuva: E.A.)

Luonnonvaraisen lajiston säilyttämiseksi Senegambia on perustanut kuusi kansallispuistoa ja neljä reservaattia, joiden koko vaihtelee 5- 9130 neliökilometriin. Tunnetuimpia ovat Niokolo Koba kaakossa, keskellä maata virtaava itse Gambia-joki rantoineen, Baobolon kosteikkoalue luoteessa sekä Abuko pääkaupungin läheisyydessä (Macmillan 1996).

Ranta hävisi - tuotiin takaisin!

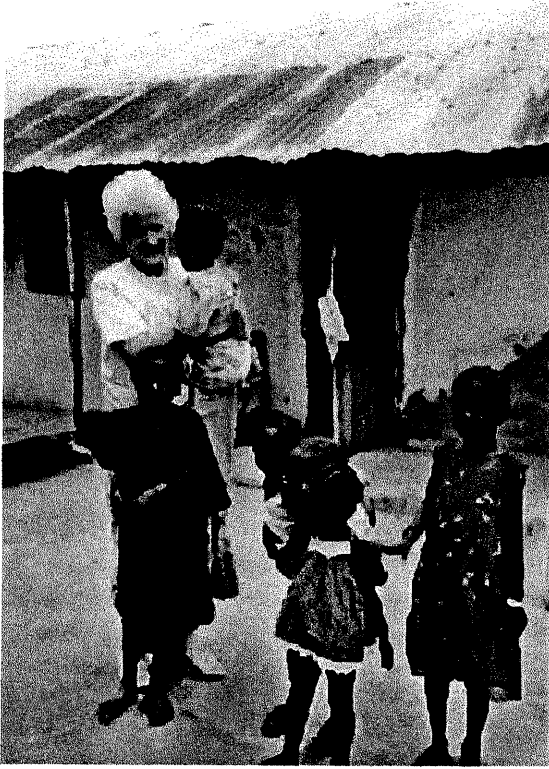
Maahan tulijat saapuvat yleensä ensimmäiseksi maan pääkaupunkiin. Näin on Gambiankin kohdalla. Koska Gambian pääkaupunki Banjul sijaitsee valtameren rannalla joen suussa paikka on erinomainen liikenteellisesti. Vesiyhteydet ovat auki melkein kaikkiin ilmansuuntiin. Vieressä on valtava ”beach.”, hiekkaranta.

Ei ihme että turistifirmat alkoivat rakentaa toinen toistaan viehättävämpiä hotellilinnuja tämän rannan äärelle. Nyt rantakaistaa Bakaun ja Kotun kylien välillä reunustaa kerrosapartementojen, vierastalojen, bungalowien ja terassiravintoloiden ketju, joka on maastoutettu palmupuisten metsien joukkoon. Leveän rannan kultaiset hiekat olivat luonnon omien toimintojen, dyynimuodostumien (tuulten), aallokon ja merivirtojen kasaamia.

Laadultaan rantojen maa-ainekset soveltuivat hyvin rakennushiekaksi. Hotelli toisensa jälkeen kohosi – ja vuosi vuodelta rannan hiekat vähenivät. Aallokko, ja eritoten myrskyt huuhtoivat loput mereen. Ei ollut enää auringonpalvojen leikottelupaikkoja. Matkailu kärsi.

Hollantilaiset apuun

Kuten hyvin tiedetään, hollantilaiset ovat emämaassaan taistelleet merta vastaan vuosisatoja - ”luomalla” uutta maata. Banjulin rannat olivat heille mainio haaste. Hollantilaisfirmat tulivat. Suurilla pohjankaivuu- ja ruoppauslaitteilla imettiin hiekat kaukaa pohjista, vedenalaisista penkereistä ja särkistä lotjiin ja siirrettiin edelleen erilaisilla kuljettimilla

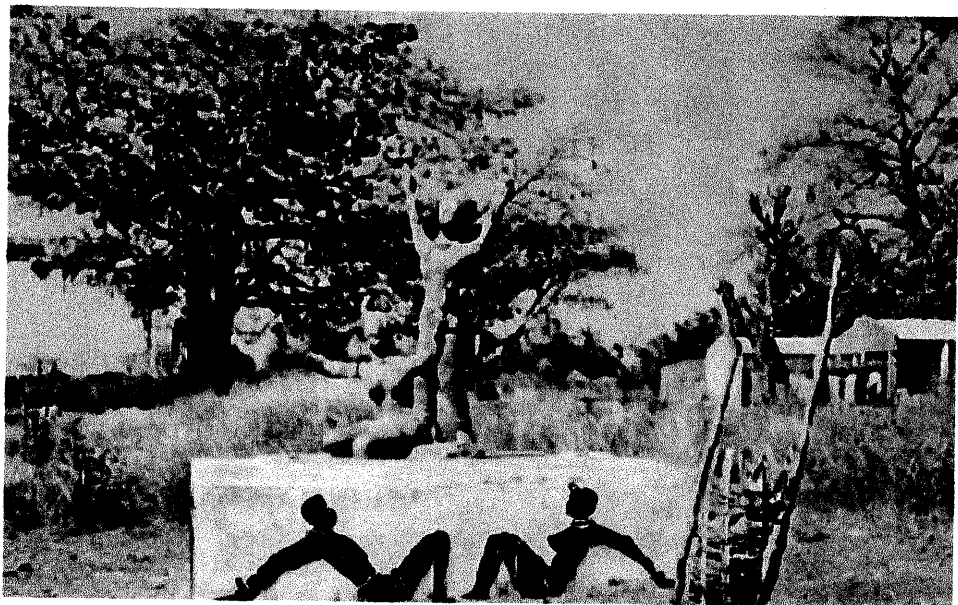
Ritva Antikainen tutustuu
Papun-perheen lapsiin
Farafennin kylässä
Gambiassa (Kuva: E.A.)

takaisin rannalle. Ottoon kelpuutettavan materiaalin raekokoa kontrolloitiin.

Uusioranta syntyi. Nyt näinä päivinä auringon ottoon asettautujan on vaikea uskoa, että selän alla on uudelleen tehtyä rantaa. Beachin maapohja on niin luonnollisen oloinen.

Siivoustalkoita

Kaupallisuus aiheuttaa kehitysmaissa monenmoisia ongelmia. Eräs tällainen "hurjuus" nousi silmille kun palattiin hevoskyydillä Senegalista Gambiaan. Niin vaan päästiin kuin päästiinkin rajamuodollisuuksien ohi (ne oli tehty menomatalla) rattailta körötellen Gambian puolelle. Kärrytie kulki heinikoiden ja ketojen halki, jotka olivat valkoisenaan, eivät kukkia, vaan ohuita ja vähemmän ohuita muovipusseja!

Neekeriorjien muistomerkki Albredan kylässä, mistä myös kuljetettiin orjia 1600-1800-luvuilla Amerikkaan (Kuva: E.A.).

Kaupoissa asiakkaat saavat kaikkiin mahdollisiin ostoksiinsa kääreiksi muovipusseja, joka sitten käytön jälkeen heitellään pitkin seutuja. Tuuli lisää vielä ympäristöhaittaa riepottelemalla näitä pitkäkuituisia uusiotuotteita milloin minnekin. On jo monia tapauksia, joissa pussi on joutunut ruohoa syövän eläimen ruoansulatuselimistöön aiheuttaen vakavia ongelmia.

Roskaamisongelma on jo onneksi tiedostettu, mutta kuinka vakavasti? Turistit eivät halua tulla törkyisille alueille. Maassa on nyt yritetty herättää vastuullisuutta ympäristöstä. Roskaamista vastaan on ryhdytty kampanjoimaan. Kehitystyössä toimivat suomalaiset kertovat, että esimerkiksi Banjulissa on järjestetty roskatalkoita yleisen siisteyden edistämiseksi.

Huomattava osa Gambian luonnosta on savanneja. Kuvassa pensassavannia (Kuva: E.A.)

Lähteitä:

- Antikainen, E., L., Siemens and D. Smith 1992: The Bird Community of the inhabited highland of Baraton, Nandi District, Kenya. - Proceedings VII Pan-African Ornithological Congress, pp 515-516.
- Barlow, Clive, Tim Wacher and Tony Disley 1997: A Field Guide to Birds of The Gambia and Senegal. Pica Press. The Banks, Mountifields, East Sussex.
- Macmillan 1996: The Gambia Traveller's Map including plans of Banjul, The Gambia Coast. London and Oxford.

EERO ANTIKAINEN:

MUISTOJEN KUUTAMORETKI TIILIKKAJÄRVELLE

Maaliskuinen päivä kääntäytyi iltapäivän puolelle. Miesporukka kyllästyi istumaan sisätiloissa. Olohuoneen ikkunoista avautuvat hanget muuttuivat yhä kutsuvammiksi. Kaivattiin liikuntaa. Oitis kypsyi ajatus hiihtoretkestä Rautavaaran Tiilikkajärven maisemiin. Olihan tulossa selkeän pakkaspäivän jälkeen kuutamoinen ilta ja yö.

Ei olisi vaikeuksia hiihtää maastossa pitkälti yöhön. Vaikka Tiilikkajärven kansallispuistoa ei ollut vielä perustettu silloin 1970-luvun alkuvuosina, kohteen erämaaluonteisista maisemista, aarnialueista sekä veden ja maankamaran monimuotoisuudesta oltiin jo kesäretkien ansiosta hyvin perillä. Olisihan nyt jännittävää nähdä Tiilikan luontoa talviasussa. Siispä ajatus kuutamoretkestä alkoi yhä enemmän innostaa, Välttämättömän retkivarustuksen kokoaminen autoon hiihtovälineineen sujuikin nopeasti.

Lähestyimme Tiilikkaa kuten monesti ennenkin Valtimon tieltä käsin. Tulimme kohteeseemme sopivaan aikaan. Päivänvalo oli vielä riittävästi. Keli senkuin livakoitui suhteellisen lämpimän iltapäivän pakastuessa.. Suuntasimme hiihtomme Autiojärven rantamia seurailen

kohti Venäinhiekkoja ja sieltä Pohjoisniemeä kohti. Lykimme rannoilla kilpikaarnaisia mäntyvanhuksia ihastellen. Iltaruskon kajo ja maisemien piirteet ruokkivat esteettisiä tarpeitamme.

Kuu alkoi nousta. Se näytti asettuvan kuin koristelyhdyksi puiden latvuksiin. Sujuttelimme Tiilikanaution suuntaan ja keskustelimme sissipäällikkö Olli Tiaisesta, jonka asumuksen rakennukset olivat huonossa kunnossa (ne kunnostettiin myöhemmin). Tuntui, että olimme tehneet aikamatkan yli 150 vuoden taakse. Palailimme Uiton kämpän kautta tarkoituksenamme hakeutua Itkonjoen eteläpuolisille kankaille. Sieltä jatkaisimme takaisin autolle Autiojärven itäpuolisia maastoja seurailleen.

Halusimme kuitenkin kokea erämaan rauhaa ja kuulumaa paikallaan ollen. Niinpä teimme ison nuotion ja asettauduimme sen ääreen eväitä nautiskelemaan. Kuutamon varjot loihtivat maastoon hämäryyden ja pimeyden erilaisia väri- ja kuvioyhdistelmiä. Helmipöllön puputus kantautui jostain Alasenlammen suunnasta. Emme keksineet kuinka monta riekkoa oleili, kenties makasi kiepissä siinä meidän lähellämme maastossa. Joka tapauksessa koimme, että emme olleet yksin.

Puheet punasiirtymiin

Meitä oli tällä kertaa, eli silloin Tiilikasta nauttimassa kolme nuorehkoa miesihmistä, joiden kaikkien koulutus kuului luonnontieteiden alaan.

Lääketiedettä edusti Timo Paavilainen, espoolainen kirurgi. Hän väitteli vähän myöhemmin Helsingin yliopistossa ortopediasta. Vuosien mittaan hänestä tuli kansainvälisesti tunnettu - ja palkittu nivelkirurgi, joka sai leikkauspöydälleen valtion korkeimpaan johtoon kuuluvia kansalaisia. Ulkoiluharrastuksensa ja elävän kiinnostuksensa luontoon hän on säilyttänyt jatkuvana.

Toinen seuralaisemme oli Toivo Jaakkola, Lapista kotoisin oleva, pohjoisen jängillä paljon liikkunut pelkosenniemeläinen. Nuoren miehen lahjakkuus aukaisi uraa pitkälle. Toivo pääsi tutkijainvaihtosti pendiaatiksi Neuvostoliittoon, väitteli Sorbonnen (Pariisi) yliopistossa tähtitieteen tohtoriksi ja nimitettiin dosentiksi Helsinkiin. Toivo Jaakkolan erikoisalana olivat punasiirtymät. Niistä hän kertoi Tiilikan nuotiolla. Saimme kuulla kuinka tähtien säteilemä valo muuttuu sumujen spektreissä punaista päätä kohti. Tähtien ikiä ja maailmankaikkeuden olemusta voidaan selvittää punasiirtymillä

Olimme siis Tiilikan öisen metsien keskellä suurten, samalla perimmäisten kysymysten äärellä. Toivo Jaakkola ei uskonut mihinkään alkuräjähdykseen. Maailmankaikkeudella on Tekijänsä ja Elämällä tarkoitus ja mieli, oli hänen vakaa käsityksensä.

Dosentti Jaakkolan muistoretki

Toivo Jaakkola ei päässyt enää uudelleen Tiilikkajärvelle. Hänen elämänsä päättyi miehuusiässä Riihimäellä - yliopiston tähtitieteen laitoksen

tutkijana. ja opettajana. Toivo ehti kyllä julkaista monia arvokkaita tutkimuksia, esseitä ja jopa runokokoelman. Luonnonsuojelussa hän toimi ideologisena generaattorina. Luonteeltaan hän oli vaatimaton, mutta avulias.

Tätä Tiilikan kuutamohiihtoa kuvatessani syntyi ajatus omistaa retki dosentti Toivo Jaakkolan muistolle. Jaakkola kuoli toukokuussa 1995. Hänen tuhkauurnansa on kätkeyty LUIROJOEN rantojen multiin, oman kesäpaikan pihapiiriin.

KUHMON LINNUSTOSTA SATA VUOTTA SITTEEN

Preparaattori August Edvard Fri työskenteli Kuhmossa vuonna 1910 maaliskuun alusta marraskuun alkuun. Hän täytti lintuja muiden muassa metsänhoitaja Pikoff'ille ja merkitsi muistiin ”varmasti” tunnistamiaan lajeja.

Frin suppea raportti avaa kiintoisan ikkunan lintumaailman muutoksiin.

Esimerkiksi nykyisin yleistä kirjosiieppoa Fri ei tavannut lainkaan, ja räkättirastaastakin kertyi vain kolme havaintoa. Närhi oli harvinainen, mutta kuukkelia oli runsaasti – kuten varmasti myös sille sopivia vanhoja metsiä. Ilmeisesti samasta syystä pohjantikka ja puukiipijä olivat yleisiä.

Tavallisen käpytikan Fri kohtasi vain viidesti. Kuovista on yksi havainto, töyhtöhyypiä ei ollut vielä lainkaan. Laulujoutsenia nähtiin vain muuttoaikoina. Ainoa rautiainen ammuttiin Joukovaaralla 20. 5. ja päättyi Pikoffin kokoelmaan.

Sittemmin syystä tai toisesta harvinaistuneita, Frin aikaan yleisiä lintuja olivat esimerkiksi kivitasku, tiltalti, harmaasiieppo, lapintiainen, niittykirvinen ja keltavästäräkki, jota kansa kutsui ”karjasirkkuseksi”. Nykyisin koko maassa uhanalaisia tunturikiuruja nähtiin keväällä isoissa parvissa. Tervapääsky ja hiiripöllö olivat yleisiä, sillä pesäpuiksi sopivia keloja ilmeisesti riitti.

Variksia oli runsaasti, mutta vain harva niistä rohkeni talvehtia Kuhmossa. Pikkuserkku naakka kuului harvinaisuuksiin. Muutama vuosi varhemmin sellainen oli ammuttu ja täytetty metsäpäällyismies Vaennerbergille. Harakoita oli paljon.

Oudolta tuntuu, että Fri ei mainitse lainkaan esimerkiksi järripeippoa ja riekkoa, joiden luulisi tuolloin olleen nykyistä runsaampia.

Ajan tavan mukaan monet lajimääritykset ”varmistettiin ” haulikolla. Siten päättyi syyskuussa myös erään ilmeisesti Siperiasta Kuhmoon vaeltaneen pähkinähakin matka. Sensijaan ainoa havaittu peltosirkku sai laulella rauhassa Tervasalmella. Tämän lajin kannat ovat nyt romahtaneet koko Suomessa.

KEHNO PÖLLÖVUOSI YLÄ-SAVOSSAKIN

Myyräkannat olivat vuonna 2004 pohjalukemissa monin paikoin Suomessa. Parhaiten tätä kuvaa alueemme *helmipöllötilanne*: 43 pöntöstä vain yksi (2.3%) oli asuttu. Loppujen sijainti:

Iisalmi	11
Sonkajärvi	23
Rautavaara	5
Lapinlahti	2
Vieremä	1
	42

Tuo ainoa hurjapää pyöräytti Sonkajärvellä peräti kuusi munaa, mutta sai lentoon vain kolme poikaa. Munintavaiheessa paikalla lienee vielä ollut pieni jysijäpesäke, sillä varastosaaliissa oli parin rastaan ohella kaksi metsämyyrää ja kolme vaivaishiirtä.

Vielä heikommin meni *varpuspöllöllä*: kaikki yhdeksän pönttöä pysyivät asumatta. Keskitalven pikku veijarit sinnittelivät pihojen lintulautojen tuntumassa. Erään sellaisen houkuttelimme haaviin rengastettavaksi panemalla pihalle lasipurkissa elävän metsämyyrän. Pöllö oppi operaatiosta nopeasti eikä myöhemmin enää mennyt samaan ansaan.

Viidestä *viirupöllöpöntöstä* kaksi oli asuttuja. Toisen kahdesta vesimunasta ei koskaan tullut mitään uutterasta hautomisesta huolimatta. Haavista livahtanut emo saattoi olla yli-ikäinen - tai miesvihaaja: koirasta ei paikalla nähty koskaan.

Sensijaan toinen pesintä, Kiuruveden Turhalassa, onnistui hyvin tuottaen kaksi pöntevää poikasta. Saaliina oli ainakin orava. Pönttö oli hieno, mutta paikka arveluttava - melkein kesämökin pihassa. Isäntä sen siitä siirtänee, sillä emo oli melkoinen raivotar.

Sattumalta Iisalmesta löytyi *huuhkajankin* pesä. Se oli tyypillisesti vanhalla hakkuuaukealla juurakon alla. Varikset antoivat kyytiä emolle, joten saimme rauhassa rengastaa molemmat muhkeat jälkeläiset.

Lähettyviltä keräsimme saalisjätteitä ja tusinan oksennuspalloja. Niiden sisältö kuvaa huuhkajan menun monipuolisuutta. Seuraavassa luvut ovat yksilöitä:

- rotta 2, vesimyyrä 1, peltomyyrä 1, metsäsopuli 1, jyrsiä sp. 1, rusakko 1, jänis sp. 1, lumikko 1, kanahaukka 1 ad., teeri 1 koiras, sorsa sp., haapanan kokoa 1

Merellinen päivä Iisalmessa 7.10.2004

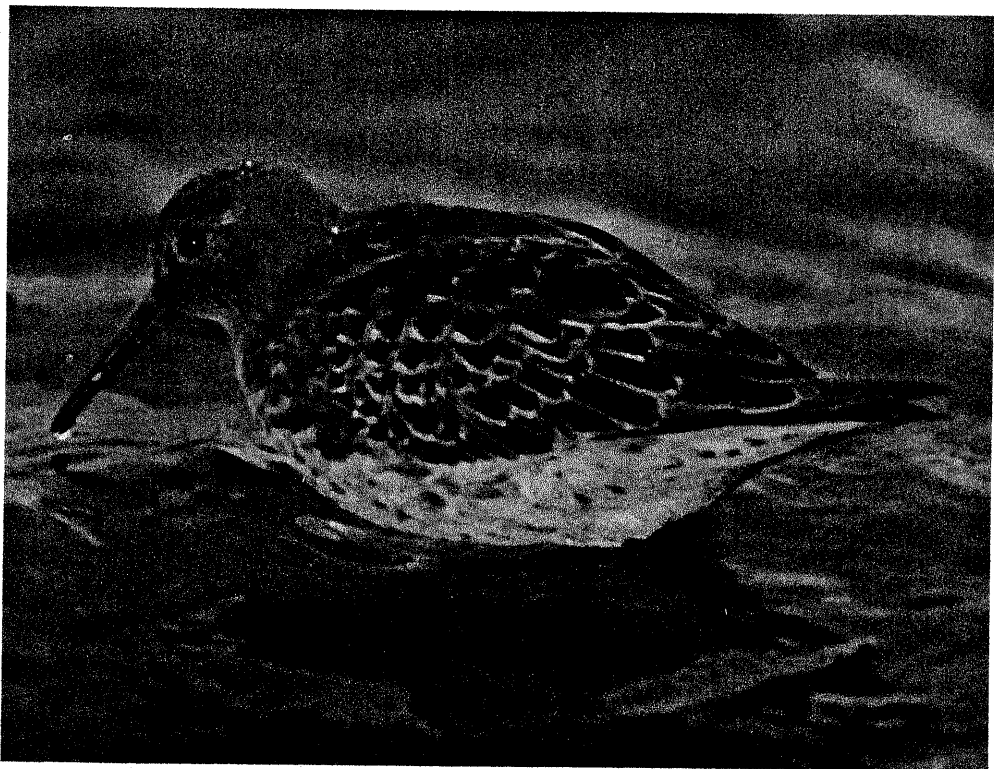
Osallistuimme Väänäsen Aaron kanssa Pohjois-Savon lintutieteellisen yhdistyn pinnaviikkoon 2. – 10.10. Tarkoituksena oli löytää mahdollimman monta lintulajia viikossa. Lähdin töistä hiukan etuajassa käydäkseni satamassa katsomassa mitä lokkeja oli paikalla. Sieltä löytyikin harmaalokkeja yli 100. Nauru- ja kalalokkeja oli yhteensä n. 40. Sen lisäksi oli myös nuori merilokki Soitin Aarolle ja Bovellanin Karille. He tulivatkin paikalle.

Etsimme merilokkia joka välillä oli näkyvässä mutta välillä se piilotteli Olvin rannassa olevan aallonmurtaja-laiturin takana. Lähestyessämme sataman laituria jalkojemme juuresta lähti kahlaaja lentoon ja suuntasi em. aallonmurtajan taakse. Lennosta ei voinut päätellä mikä lintu oli kyseessä. Siksi menimmekin katsomaan sitä tarkemmin Olvin-rannasta. Melkein heti Aaro huomasi linnun ja se paljastui muodoltaan sirriksi. Jouduimme hetken aikaa pohtimaan mistä sirristä oli kysymys mutta pian se paljastui merisirriksi.

Teimme hälytyksen lintutieteellisen yhdistyksen hälyverkkoon. Illan mittaan lintua kävi katsomassa useampikin lintubongari. Merisirri on tavattu aiemmin vain kaksi kertaa Pohjois-Savossa. Varkaudessa 17.10.2001 ja Kuopiossa 9.10.1971. Lintu pesii lähinnä Norjan rannikolla. Suomessa lintua voi tavata pesimäaikaan käsivarren tietämällä ja sielläkin lähinnä Haltin ympäristössä.

Muitakin merilintuja, tai sellaisia joiden nimessä esiintyy meri, tapasimme tuolloin 7.10.2004. Merimetso istui aallonmurtajalla, merilokkeja oli kaikkiaan 2, aikuinen ja toinen kesällä syntynyt. Merikotka istuskeli Poroveden selällä olevalla luodolla. Välillä se lehahti saalistelemaan ympäriinsä. Selkälokkeja ei ollut kuin yksi. Pohjantikka viivähti uimarannan viereisessä koivussa. Kaksi lapintiaista hyöri tiaisten parvessa Pursiseuran rannassa.

Eli eipä kannata enää lähteä merta edemmäksi kalaan, vai pitäisikö sanoa merta edemmäksi bongaamaan.

Merisirri Poroveden rannalta Jouku Pulkan kuvaamana .

Lintuhavaintoja Mäntylahdesta

Keväällä 2003 ilmaantui Mäntylahden kylän edustalla olevalle järvelle muiden lintujen ohella silkkiuikkupoikue, emo ja neljä poikasta, joista kaksi täysin valkoista, albiinoja. Poikaset uiskentelivat emon perässä ja ottivat välistä hurukyytiä. Emo näytti huolehtivan albiinoista enemmän kuin toisista. Linnut olivat harrastajien ilona lokakuun puolelle, jolloin rannalta löytyi kuolleena ja osin raadeltuna albiinopoikanen, toiset kai jo lähteneet.

Lähistöllä pesii ruskosuohaukka, joka melko varmasti on ollut asialla. Se kun on saalistanut telkänpoikasia, oravaa ja varpuspöllöä ihan mökin ikkunan alla.

Nyt tänä kesänä (2004) emon seurassa on uiskennellut täysikasvuinen albiino, joka varmaankin on toinen, viimekesäinen eloon jäänyt yksilö. Emo näytti yhäkin hoivaavan poikasta, joka nyt oli jo vähän itsenäistynyt ja huikenteli yksinkin, mutta palasi aina emoon luo. Sorsastuksen alettua molemmat hävisivät. Lieneekö joku nähnyt niitä muualla, esimerkiksi Onkivedessä?

Telkkä ynnä muutama poikanen uiskenteli alkukesästä, mutta ne hävisivät jo kesällä.

Ruskohaukka ? Luultavasti.

Muuten, Mäntylahti –nimistä järveä ei Onkiveteen liittyen ole virallisesti olemassa, vaan vanhastaan sen eteläosaa on nimetty Pajulahdeksi ja pohjoispäätä Sihvonlahdeksi.

Konsta

BANAANIA POSKEEN - HAUKALLE

Jatkuvat sateet ärsyttävät ihmisiä, mutta tietyille eläimille ne saattavat koitua luonnossa kohtalokkaiksi.

Sonkajärveläinen **Timo Hynynen** kiinnitti huomiota kookkaaseen haukkaan, joka tepasteli sateessa talon viereisellä pellolla 25.9.04.

Tämä nuori mehiläishaukka otettiin hoitoon, mutta se oli jo niin nälkiintynyt ja kuihtunut, että menehtyi parissa päivässä. Joitakin banaanin paloja se suostui syömään pinsetin nenästä tarjottuina.

Pääruoka on ampiaisten ja kimalaisten toukat. Niiden kenoja voi mehiläishaukan pesästä löytyä useita. Lisäksi kelpaavat hätätilassa vaikkapa mustikat ja banaani. Jotkin emot tyhjentävät räkätin pesiä munista ja poikasista välittämättä puolustajien kakkapommituksista.

Viileinä ja sateisina kesinä ravinnon saanti vaikeutuu. Esimerkiksi vuonna 1988 eräällä hämäläisellä tutkimusalueella kaikki löydetty kymmenen pesintää tuhoutuivat isojenkin poikasten nääntyessä kylmään ja nälkään.

Mehiläishaukan poikaskehitys on suhteellisen hidasta. Lintu saapuu talvehtimisalueeltaan trooppisesta Afrikasta useimmiten vasta toukokuun lopulla. Munasta kuoriutuneet ovat vielä pari kuukautta riippuvaisia emoistaan. Aikuiset lähtevät syysmuutolle tavallisesti elokuun lopulla auttamatta enää mahdollisia jälkeenjääneitä poikasiaan.

Yleensä kehoitetaan olemaan koskematta luonnosta löytyviin ”hylätyiltä” vaikuttaviin lintulapsiin. Mutta jos tapaa jatkuvassa sateessa päivästä toiseen kyhjöttävän haukan tai pöllön pojan, sen voi toimittaa hoitoon viimeistään parin vuorokauden kuluessa.

ERIKOINEN RUOKAVIERS RUNNILLA

Syksyn juuri vaihtuessa talveksi 15.-16.11.2004 ilmaantui Runnin Kasinmäkeen (Grid: 70554:4945) Maija ja Kaarlo Matilaisen pihan linturuokintalaudalle hätkähdyttävän komea, värikäs ja rotevantuntuinen lintuvieras. Se oli normaalimpia ruokavieraita tiaisia, keltasirkkuja ja viherpeippoja kookkaampi. Erikoista huomiota kiinnitti korkea keilamainen nokka !

Niinpä – nokkavarpunenhan (*Coccothraustes coccothraustes*) se siinä ! Kotipaikallaan sattumoisin samanaikaisesti käymässä ollut perheen poika Pekka Matilainen sai kuvattua linnun videolle useana otoksena. Oheisessa videokuvassa näkyy päätuntomerkki nokka hyvin varmistaen lajimäärityksen.

ILYY: lintujaoksen (pj. Jarmo Yliluoma) mukaan havainto on merkittävä ja toistaiseksi kuluvana vuonna ainoa Ylä-Savossa. Nokkavarpusta ei ole täällä edes joka vuosi havaittu.

Muista erikoisuuksista Kasinmäellä viime aikoina Matilaiset muistelivat usein vierailevia naakkoja, silloin tällöin käyneitä pikkubarpusia ja paria pyrstötiaisparvea.

Matti Tallgren

KUVASELITYS:

NOKKAVARPUNEN RUNNIN KASINMÄELLÄ

15.11.2004. KUVA: PEKKA MATILAINEN

Matti Tallgren

H O P E A T Ä P L Ä T – PÄIVÄPERHOSTEMME ”HIENOHELMAT”

Ylä- Savossakin hopeatäplä (perhoset) herättävät ansaittua huomiota erilaisten kukkivien maisemanmuotojen väriläikkinä niityillä, ahoilla, kedoilla, metsäteiden varsilla ja soilla. Ne kuuluvat päiväperhosissa heimoon täpläperhoset (Nymphalidae). Nimenomaan hopeatäplille ominaista ovat siipien yläpintojen mustat kirjailut kellanruskean oranssilla pohjalla sekä hopeatäplät takasiipien alapinnoilla. Ainoa ryhmä johon ne voidaan sekoittaa ovat myös täpläperhosiin kuuluvat verkkoperhoset, joilla kuviointi on selvästi verkkomaista. Kaikki hopeatäplälajit Ylä-Savossa ovat suuria tai keskikokoisia mikä lisää niiden näytävyyttä. Lentoaika hopeatäplillä rajoittuu toukokuusta elokuuhun. Tyypillinen esimerkki aikaisesta lajista on noin juhannukseen asti lentävä pursuhopeatäplä (*Clossiana euphrosyne*). Loppukesällä lentävät suuret hopeatäplät kuten orvokkihopeatäplä (*Speyeria aglaja*) heinäkuun alusta elokuunpuoliväliin. Nimenomaan keskikesän lajeja ovat angervohopeatäplä (*Brenthis ino*) ja niittyhopeatäplä (*Clossiana selene*). Selvä kahden eri aikaisen sukupolven esimerkkilaji on helmihopeatäplä (*Issoria lathonia*), I. sukupolvi toukokuun alusta juhannukseen ja II. heinäkuun puolivälistä elokuun loppupuolelle.

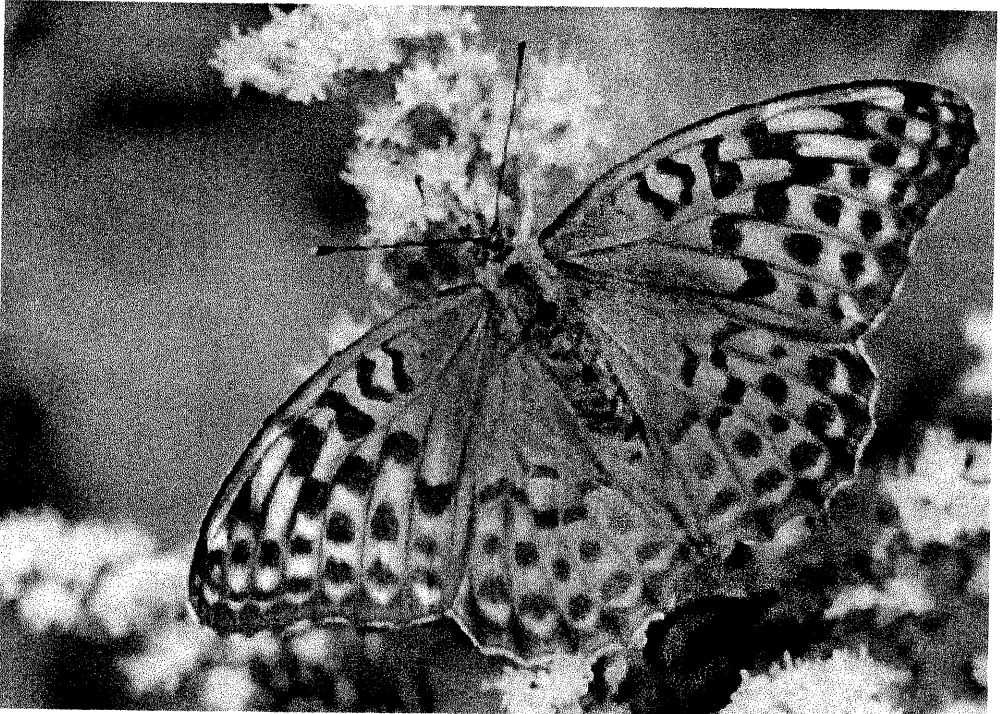
RUNSAASTI LAJEJA YLÄSAVOSSAKIN.

Maassamme tavatuista 19 hopealajista voi Ylä-Savossa tavata 12. Näistä silmälläpidettäviin luetaan rämeillä harvinaisina tavattavat muurainhopeatäplä (*Clossiana freija*) ja rahkahopeatäplä (*Clossiana frigga*). Lisäksi selvästi yksilömääriltään taantuneita ovat helmihopeatäplä (*Issoria lathonia*) ja orvokkihopeatäplä (*Speyeria aglaja*). Syinä mainittakoon sopivien elinympäristöjen väheneminen tai muuttuminen lähinnä ihmisen toimesta esimerkiksi maataloudessa

ja energiataloudessa. Vain yksi Ylä-Savossa tavattu hopeatäplälaji on viime aikoina kyennyt laajentamaan aluettaan pohjoiseen. Tämä on:

KEISARINVIITTA (*Argynnis paphia*).

Laji on suurikokoisin, siipikärkivaliltään 55 – 66 mm. Siipien yläpinta on ryhmälle tyypillinen, mutta takasiipien alapinnalla on täplien sijaan vihertävällä pohjalla hopeanvalkoisia aaltokuviota. Lajista tunnetaan myös tumma värimuoto (*Argynnis paphiaf. valesina*), jota edustaa oheisessa kuvassa 1 oleva yksilö, naaras, jonka kuvasi Kalevi Asikainen Sonkajärven Hirvolansaaressa 19.8.2004. Tummaa värimuotoa edusti myös Sonkajärven Luomajoella elokuussa 2001 nähty yksilö. Keisarinviitta suosii runsaammilla alueillaan etelässä kosteita niittyjä, metsiä ja metsätien varsia. Ennen sotia lajia tavattiin harvinaisena jopa linjalle Kokkola-Lieksa. 1950-luvulla se taantui ja tavattiin vain Uudellamaalla ja Ahvenanmaalla. Tänäpä on jo levittäytynyt 1970-luvulta alkaen kaakosta käsin Savoönkin ja jopa Oulussa sitä on havaittu.

KESKIKOKOISIA LAJEJA ON YLÄ-SAVOSSA NELJÄ?

Näistä yleisin on kesän lopulla vauhdikkaasti lentävä orvokkihopeatäplä (*Speyeria aglaja*), jonka siipien kärkiväli on 45 – 61 mm. Sen tuntee takasiipien alapintojen isoista pyöreähköistä hopeatäplistä. Samantapaisia on myös mahdollisesti Iisalmessakin tavattavilla ketohopeatäplällä (*Fabriciana adippe*) ja rinnehopeatäplällä (*Fabriciana niobe*). Iisalmella vielä 1960-luvulla mm. Itikan ja Soinlahden peltoaukeilla usein nähty laji helmihopeatäplä (*Issoria lathonia*) taantui yhtäkkiä ja katosi 1970-luvulla maastamme miltei kokonaan, mutta on vähitellen elpynyt ja mahdollisesti tulossa takaisin sisämaahan kaakosta käsin? Tämän lajin siipien kärkiväli vaihtelee 39 ja 50 mm välillä. Sen takasiipien alapinnoilla on isoja helmenmuotoisia hopeatäpläitä.

PIENIÄ HOPEATÄPLÄLAJEJA.

Näitä noin 35 – 40 mm siipikärkiväliltään olevia lajeja edustavat seuraavat kolme hyvin yleistä (vrt. kuvan 2 takasiipien alapintakaaviot selityksineen), joiden lento on hitaampaa kuin edellä. Kesäkuussa soisissa metsissä ja niityillä lentää pursuhopeatäplä (*Clossiana euphrosyne*) orvokki- ja suopursupaikoilla - ovathan ne toukan ravintokasveja. Juhannuksen jälkeen lentää kosteikoissa erikoisesti mesiangervopaikoilla angervohopeatäplä (*Brenthis ino*) ja osittain samaan aikaan ja aiemminkin kuivemmilla alueilla ihan pihoja myöten niittyhopeatäplä (*Clossiana selene*). Paikoittaisia Ylä-Savonkin soilla tavattavia pieniä hopeatäplälajeja ovat takasiiviltään kulmikas suohopeatäplä (*Boloria aquilonaris*) ja rämehopeatäplä (*Procllossiana eunomia*).

KESÄ 2004 HOPEATÄPLIEN KANNALTA.

Kesä oli sääoloiltaan perin vaihteleva ja yleensä perhosille vaikeahko. Hopeatäplille niiden paikallisuonteesta johtuen ei koettelemuksia ollut siinä määrin kuin esimerkiksi laajemmin liikkuville ryhmille tai vaeltajille. Hitaasti ”syttynyt” kesä ja pitkät kosteat ajat verottivat poutaa suosivien hopeatäplien näkyvyyttä.

NIITTYHOPEATÄPLÄ

keskimuonin mulla
pisä voinakas

PUNESUHOPEATÄPLÄ

koskisaaran naste
piste heikko

ANCERYCHOPEATÄPLÄ

keiteinen keoki-
parka pisteetän

KUVA 2. Ylä-Savon kolien yleisimmän pienen hopeatäpläläpän tavastipien alapitokasvien solityksineen.

KESÄN 2004 MUUTA ”SATOJA”.

Kuten yllä jo todettiin vaeltajalajeja näkyi vähän. Mm. amiraaleja, ohdakeperhosia ja neitoperhosia edellisiä kesiä paljon vähemmän. Jonkinlainen ”lohdutus” tuli syyskuussa, jolloin neitoperhosia nähtiin Iisalmessakin paikoin runsaasti, muutamia jopa lokakuussa. Nokkosperhosia ja haapaperhosia oli kohtalaisesti. Kaali- ja naurisperhoshavaintoja ei kuulunut. Edellisinä kesinä runsaina tavattu ritariyökkösiä näkyi vähän. Iisalmen Luontomuseolle tuotiin pitkästä aikaa tietoja puuntuhoojasta (*Cossus cossus*) jopa aikuisena nähtynä. Sarvikuonokaskin oli tavoitettu aikuisena. Lopuksi mainittakoon vielä runsaana esiintyneestä jättiläispuupistiäisestä tuodut havainnot ja löydetyt runsaat yksilötkin. Iisalmen Luontomuseo kiittää havainnoista ja näytteistä.

LISÄTIETOJA HOPEATÄPLISTÄ MM:

- Marttila, O., Haahtela, T., Aarnio, H. & Ojalainen, P.1990: SUOMEN PÄIVÄPERHOSET:202-243, 334-341 – Kirjayhtymä, Helsinki.
- Parkkinen, S.(toim.) 1996: SUOMEN LUONTO – PERHOSET:90-92 – WSOY-yhtymä Weilin+Göös Oy, Helsinki.
- Skarén, U. & Kaarakainen P. 2001: PERHOSHARVINAISUUS SONKAJÄRVELLÄ.
- Iisalmen Luontouutiset 2001:19.
- Tallgren, M. 2002: HYÖNTEISET KIINNOSTIVAT IISALMELAISIA

KESÄLLÄ 2002.- Iisalmen Luontouutiset 2002: 38-39.

Toukohärkiä Nilsiässä

Uolevi Skarén

Toukohärkiä (*Meloes sp.*) pidetään Suomessa taantuvina kovakuoriaisina, kuten totesin Iisalmen Sanomissa luontopalstalla 3.5.2004.

Jutun johdosta soitti Varpaisjärveltä Jukka Huttunen. Hänen omakotitalonsa pihanurmella on toukohärkiä nähty jo useampana keväänä. Vuonna 2004 ensimmäiset kaksi näyttäytyivät 26.5. noin kymmenisen metriä toisistaan. Neljä päivää myöhemmin paikalla huomattiin jo kuusi 'minilehmää' laiduntamassa Karjalainen-järven pohjoisrannalla (3541:7025) Nilsiäntie 53 B:n kohdalla.

Varsinaista villiä kukkaketoa paikalla ei ole. Sellaisten katoamista on pidetty eräänä toukohärkien vähenemisen syynä. Asiaa auttanevat kuitenkin omakotitalojen pihakukat ja monin paikoin menestyvät, hyönteisten rakastamat voikukat.

Kuten muistettaneen, toukohärän toukkien on päästävä kukista maamehiläisen kyytiin ja sitä tietä niiden hoitoon maanalaisiin onkaloihin. Huttusten pihapiirissä onkin nähty maamehiläisiä. Lisäksi lähistöllä on hiekkaperäistä männikkökangasta.

OHENMÄEN LEPAKKOVARASTOT SÄÄSTYIVÄT

Olemme jo aikaisemmin esitelleet (Iisalmen luontouutiset 2002) Iisalmen kaupungin haltuun tullutta lakkautettua Ohenmäen varikkoaluetta. Se on arvokas pohjavesiesiintymä, luontokohde ja retkeilypaikka (Salmetar 10.9.04). Lisäksi arkeologit ovat löytäneet sieltä muinaisjäänteitä.

Keväällä 2004 kaupunki suunnitteli varikon lukuisten varastorakennusten (vanhimmat 1940-luvulta) myymistä puretaviksi. Koska lepakoiden asumuksia ei saa ilman painavaa syytä purkaa, kävimme paikalla 20.5.04. Oppaana oli alueen hyvin tunteva **Hannu Huttunen**.

Ilmeni, että lähtiessään metsähallitus oli suorittanut melkoisia hakkuita etenkin komeimmissa harjuhongikoissa. Toki paljon hyvää metsää on yhä jäljellä.

Tutkimme yhteensä 43 suurta, 200 neliömetrin lautarakenteista varastorakennusta. Kaikki olivat tyhjiään, numero seinässä. Totesimme lattialle kertyneiden pipanoiden perusteella, että noin joka neljännessä lepakot olivat asuneet kesällä 2003. Nämä rakennukset ovat numerot **1,5,8,10,22,24,30,103,108,132 ja 133**. Pohjois-Savon ympäristökeskus määräsi ne purkukieltoon.

Kaikille oli yhteistä kapea rako kahden katonharjaa tukevan 2 x 4 tuuman parrun välisessä V-muotoisessa kourutilassa. Tämä kouru toimii poikasten lastenkamarina ja pysyy siistinä ulosteiden tippuessa alas. Jos parrut puuttuivat tai rako oli leveämpi (poikasten putoamisvaara!) tai hyvin kapea, varastossa ei asunut lepakoita:

	+	-	
parrurako 1.5-2cm		11	4
harja muunlainen		0	28

Toisin sanoen 15:sta kapearakoisesta varastosta 11 eli 73.3% oli lepakko paikkana, muunlaisista ei yksikään. On alle promillen mahdollisuus, että tämä johtuu sattumasta.

Lepakot pääsevät näihin varastoihin vaikka ovet olisivat kiinni. Päädyissä on tuuletusritilät, ja räystäään altakin mahtuu. Joissakin on lisäksi palokärjen

hakkaamia reikiä. Asuttujen varastojen katto saattoi olla huopaa tai jopa peltiä. Viimemainitussa tapauksessa ilmeisesti ympäröivä metsä suojasi lepakkokotia liialliselta helteeltä. Suojeluvaretojen vierestä ei tulisikaan puita kaataa. Kokonaan peltisiä tai mineriittivarastoja lepakot eivät asunnokseen kelpuuttaneet.

Kesä 2004

Tarkoituksemme oli seurata lepakoiden saapumista ja asumista suojelluissa varastoissa. Sitä varten levitimme 10.6. kahdeksaan pipanakasojen päälle lattialle muovit harjan alle.

Tarkastimme muovit ensimmäisen kerran 2.7. Vain kolmeen varastoon (nr 1,10 ja 22) lepakot eivät vielä olleet asettuneet. Näistä nr 10 pysyi asumatta koko kesän, muissa kahdessa vierailtiin toisinaan.

Eräissä varastoissa oli kymmeniä, jopa satoja uusia ulosteita, jotka keräsimme talteen. Parhaita varastoja oli nr 5, jossa olleet tykit jouduttiin jo varikon aikana erikseen suojaamaan isolla muovilla. Myöhemmin (13.9.) sen lattialta löytyi kuollut nuori viiksisipi (*Myotis mystacinus*). Koko kolonia lienee ollut tätä lajia, joka varmistettiin Iisalimesta vasta hiljattain (Iisalmen luontouutiset 2003).

Muissa varastoissa asuu ainakin pohjanlepakoita, sillä 20.5.04 huomasimme numerosta 132 edellisenä kesänä kuolleen pikku pennun muumion. Lisäksi elokuun 2002 alussa, siis armeijan aikaan, purettiin eräs varasto. Työn yhteydessä oli useita lepakkoita lähtenyt lentoon. Ne olivat laskeutuneet vielä purkukasaankin kotiaan etsimään. Käydessämme paikalla viikkoa myöhemmin (8.8.02) löysimme paikalta vielä kaksi toukkaista pohjanlepakon poikasta.

Koko lajivalikoiman selvittämiseksi tarvittaisiin ultraäänidetektoritutkimuksia. Ehkäpä säilöttyjen ulosteiden DNA:stakin olisi apua?

Pari viikkoa myöhemmin (16.7.) olimme taas paikalla. Samat varastot olivat yhä asuttuina. Viitosen viiksisiipt olivat syöneet vesiperhosia alas tippuneista siivistä päätellen.

Pohjoisemman, suppean hakkuaukean laidassa olevissa varastoissa nr 103 ja 108 oli satoja uusia pipanoita. Yläparrujen välistä kuului kitinää, joskus raosta työntyi esiin siipi. Kerran muuan aikuinen lensi kierroksen varastossa. Koosta päätellen se saattoi olla pohjanlepakko.

Nuo kaksi viimemainittua varastoa olivat seuraavalla kerralla (3.8.) parhaat: molemmissa tuhansia uusia pipanoita. Muissakin oli yhä asuttu.

Viereisen Pienlammen rantasaunalla paikallinen mies kertoi, että iltaisin (ainakin kello 22-23) muutamia (ei paljon) lepakkoita lentää veden pinnassa.

Hannu Huttusen mukaan varikkoaikana vartijat näkivät kesäöisillä kierroksillaan usein lepakkoita metsäteiden varsilla.

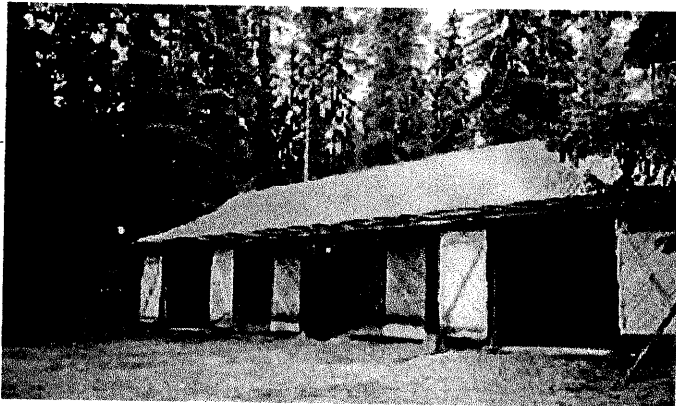
Kuukauden kuluttua (19.8.) vain varasto nr 10 oli yhä asumaton. Ehkäpä lepakot valitsevat sen taas ensi vuonna? Numerosta 108 asukkaat näyttivät jo lähteneen: enää muutamia pipania oli tullut, kun niitä edellisellä kerralla oli kertynyt tuhansia.

Loputkin kesävieraat (ainakin pääosa) poistuivat jonnekin elokuun lopulla. Myös nr 108:n ”sisarvaraston” (103) muovilta löytyi vain 50 pipanaa, eikä kattoparrujen välissä enää näkynyt liikettä.

Poistimme muovit 29.9. Vain kahdelle oli enää kertynyt ulosteita. Ensimmäisiä myytyjä varastoja oli jo purettu, ja työ oli meneillään eräissä. Kaksi suojeltua (nr 1 ja 5) oli lukittu, mutta voitiin tarkastaa. Muitakin lepakkovarastoja aijotaan vuokrata. Lepakoiden kannalta lukitseminen saattaa olla hyväkin asia, sillä loppukesällä ja syksyllä alueella on jo tehty ilkivaltaa muun muassa rikkomalla ikkunoita. Erään lepakkovaraston muovin päällä oli - poltettu nuotiota!

Lepakot näyttivät viihtyvän kolonioissa. Niinpä varastoon 24 kertyi heinäkuussa satoja ulosteita, aivan samanlaiseen nr 22:een (150m päässä) sensijaan vain jokunen. Molemmat ovat lähellä läntistä piikkilankaaitaa, vankan metsän laitaosassa. Kummassakin on laudoituksen päällä peltikatto. Pyrimme seuraamaan säilyykö tilanne samanlaisena vastaisuudessa.

On arvoitus, missä Ohenmäen lepakot viettävät talvensa. Todennäköisesti ne muuttavat jonnekin pitemmälle, sillä Ylä-Savosta ei tunneta sopivia luolia tai kaivoksia. Virossa lepakoita talvehtii maakellareissa. Varikon alueella on sellainen, vanha ruutikellari Perätien varrella. Pipanoista päätellen siellä vierailee kesäisin jokin lepakko, mutta loppusyksyllä betoniseiniltä löytyi horroksessa vain muutamia koreita liuskayökkösiä (*Scoliopteryx libatrix*)

Paikannimistöä

Kirkaho, mm. Varpaisjärvellä, saattaisi kuulostaa kirkolliselta nimeltä, mutta ei Varpaisjärven korvissa kirkkoja kasva! Nimi on tuttu muuallakin Suomessa, samoin sukunimi Kirkinen ainakin Itä-Suomessa. Savossa kirkheinä tarkoittaa kirkiruohoa (*Gymnadenia conopsea*), joka kuuluu kämmekkäkasveihin (*Orchidaceae*). Kirkruoho kasvaa jokseenkin koko Suomessa harvinaisena niityillä, letoilla ja korvissakin, ja on nykyisin kovasti taantunut. Kasvi on 20-50 cm korkea, sinipunatai valkokukkainen sekä erikoisesti tuoksuva. Mikä on kirki? Se on nimissä alkuaan sana, jonka vanhoja kansanomaisia merkityksiä ovat mm:

1. Hien ja pissan haju. Pohjois-Karjalasta on poimittu esim. Akat haisoo kirelle! ---henk haesoo kirelle. Myös kiro tunnetaan samassa merkityksessä: ---synnyttänyt haisoo kirolle. Tautiin keitettiin kiroheinnee ja juotiin ves.
2. Lempi, kiima Kansanrunoudesta löytyy esim. Kirki piiassa palaapi, kirki piian kintahassa. Piika tarkoittaa tässä yleensä tyttöä. Etelä-Savosta: Nouse kirki kiimoilles (*Rantasalmi*). Kirkivuosi on ollut "naintivuosi".
3. "Suonenveto" Kun kirki oikein vettää, niin suonet katkeiloo.
4. Hyvin vanhasta kielestä tunnetaan luuwana roho ja tyräruoho, ruots. Torrwärts gräs.
Tässä vain muuan esimerkki kasvin nimen alkuperästä.

Konsta

Lähteitä:

"Vanhankansan" sanastoa

Suomen kielen etymologinen sanakirja

Suomen kielen murrekirja

Karjalan kielen sanakirja

Vanha kirjasuomi

Erkki Väisänen

KEVÄÄNTULON TILASTOINTI JATKUU

Edellisten Luontouutisten kevään tulo-taulukko saa jatkoa v. 2004 päivämäärällä. Siihen on joka keväisistä luonnon tapahtumista merkitty termisen kevään alku (päivä, jolloin vuorokauden keskilämpötila nousee pysyvästi nollan yläpuolelle) ,termisen kasvukauden alku (päivä, jolloin vuorokauden keskilämpötila nousee pysyvästi + 5 asteen yläpuolelle) , jäiden lähtö Porovedestä ja koivujen tulo hiirenkorvalle. Mukana on myös Poroveden tulvan huipun aika, mutta edellisestä taulukosta poiketen sitä ei ole otettu mukaan keskiarvoa laskettaessa, koska tulvan huipun aikaan luonnon lisäksi vaikuttaa ihmisen säätelemä Nerohvirran pato, säätelyn vaikutus lienee muutamien vuorokausien luokkaa.

” Kevään tulon päivä” (Pvm) on em. päivämäärien painotettu keskiarvo, painokertoimet ovat sarakeotsikoiden alla.

Laskumenetelmän takia päivämäärillä on seuraava merkintätapa: huhtikuun 1 pv. on 1, silloin esim. 28.3. on -3 ja 1.5. on 31.

Term. kevää alku	Kasvu- kaude alku	Tulva huippu	Jäide lähtö	Koivut hiiren- korvalla	Pain. keski arvo	Vuosi Pvm.
1994	2	34	38	40	32	2.5.
1995	13	47	42	48	43	13.5.
1996	15	39	43	46	40	10.5.
1997	23	37	51	56	48	18.5.
1998	19	25	39	44	37	7.5.
1999	-3	45	31	38	36	6.5.
2000	10	33	32	35	32	2.5.
2001	0	23	37	31	27	27.4.
2002	8	22	37	36	27	27.4.
2003	10	36	38	41	36	6.5.
2004	6	30	40	35	29	29.4.
Keskiarvo	9	34	39	41	35	5.5.
Pvm	9.4.	4.5.	9.5.	11.5.	13.5	5.5.

Yllä olevat päivämäärät on kerätty vain yhden luonnonharrastajan muistiin merkinnöistä. Niissä saattaa olla oikeisiin verrattuna muutaman päivän suuruisia eroja, eri vuosien väliset vaihtelut niistä kuitenkin käyvät ilmi antaen edelleen aiheen pohdintaan: mistähän tuo tänä keväänä johtui ?

LÖNNROTIN HONKA MÄKIKYLÄSSÄ?

Sonkajärven Mäkikylässä Honka-nimisen talon lähellä kasvaa komea noin 25-metrinen puu. Tosiasiassa talo on saanut nimensä tästä puusta Perimätiedon mukaan Elias Lönnrot on levätessään puun juurella veistänyt nimikirjaimensa petäjän runkoon. Nimikirjainten etsintä oli lapsuuteni salainen leikki noin 60 vuotta sitten.

Äitini (o.s. Ålander) synnyinkoti on Honka. Sieltä hän siirtyi miniäksi naapuritaloon Peltolaan. Yhteys entiseen kotiin säilyi tiiviinä, sillä äidinäiti, mummoni, eli pitkän elämän ja myöhemminkin serkkujen kanssa pidettiin yhteyttä. Oikopolku Hongalta Peltolaan on vain pari kilometriä poikki metsän ja laidunten, joten pieni tyttönenkin uskallettiin lähettää yksin taipaleelle.

Yleensä matka sujui leppoisasti luonnon ihmeitä tarkkaillen, mitä nyt joskus vähän pässi säikytteli. Väliin oli kyseessä ostosmatka. Kymmenen pennin raha hikipisessä kourassa olin menossa ostamaan silkkiturpaista, ihanaa pikku varsaa, jonka Sulo-serkku oli luvannut myydä. Sulo oli aikuinen, joka oli ottanut elämän tehtäväkseen lasten narraamisen. Se oli ennen vanhaan tosi tärkeä ja paljon käytetty kasvattamisen muoto.

Iso mänty oli kiehtova. Sitä piti halata - riittäisivätkö käsivarret ympäri? Eivät riittäneet, eivät riittäneet kahdenkaan lapsen käsivarret. Ehkä juuri ja juuri kahden aikuisen. Ympärysmitta on halauskorkeudelta 2 metriä 70 senttiä. Aikuisena olen miettinyt, mahtoiko Elias tosiaan kulkea puun ohi, mahtoiko tosiaan levätä puun juurella, mahtoiko tosiaan kirjoittaa nimikirjoituksensa runkoon.

Miksikäs ei! 1800-luvun alussa tie Iisalimesta Kajaaniin kulki juuri tämän hongan vieritse. Sitä pitkin ajettiin mm. rahtia hevosilla, ja kävelyyn tie oli varmaan kerrassaan mainio. Maantie valmistui v. 1828 (Tauno Räisänen: Iisalmen historia 1860 - 1930), mutta luulisin Lönnrotin mieluummin kulkeneen vanhaa tietä. Ensimmäiselle jalkamatkalleen Savoan, Hämeeseen ja Karjalaan hän läksi juuri vuonna 1828, mutta muistiinpanojen mukaan hän kulki Hämeenlinnan, Mikkelin, Ilomantsin kautta Nurmekseen ja palasi Kajaanin kautta Kuopioon ilmeisesti ainakin osan matkaa uutta maantietä. Toiselle matkalleen hän läksi 1831, ja kirjan ”Elias Lönnrotin matkat 1 vuosina 1828 - 1839” muistiinpanoista voi seurata matkaa Pielaveden kautta Iisalmeen.

Määränpäänä oli Kuhmo, mutta muistiinpanoista ei selviä, mitä kautta hän sinne meni. Paluumatkan reitti on selitetty edellä mainitun kirjan sivulla 128 ja se on seuraavanlainen: ”Kajaanista Alakylään, Haapovaaraan, Hatulaan, Sukeukseen (ilm. Sukeva), Venäänjärveen, NIINIMÄKEEN, RYHÄLÄNMÄKEEN” Vanha tie kulki Niinimäestä Tervomäen kautta Ryhälänmäkeen. Riittäisikö tämä todisteeksi? MUTTA perimätiedon mukaan kirjainten E.L. perässä olisi ollut vuosiluku 1829. Itse muistan nähneeni silloin yli 60 vuotta sitten vain

18... ja jotain. Mahtaisiko jostain löytyä tarkempaa tietoa Lönnrotin kulkureiteistä?

Joka tapauksessa tämä honka on komea puu ja perimätiedon mukaan se on ollut karsikkopetäjä. Sen kautta on kuljetettu vainajat Iisalmen kirkkomaahan, levätty puun juurella ja veistetty vainajan nimikirjaimet runkoon. Puu on rauhoitettu 28.9.1964. Ikää ei ole mitattu, mutta Hongan nykyisen isännän Pekka Ålanderin arvion mukaan se on katsellut maailman menoa runsaat 200 vuotta.

Ihan hyvää ei honka-vanhukselle täällä hetkellä kuulu. Muutamaan vuoteen ei ole vihreyttä puussa näkynyt ja se on kelottumassa. Tämäkö mahtoi olla houkuttelemassa valkoisen palokärjen hongan runkoa koputtelemaan?

Vuonna 1995 kävi honkaa ihailemassa kaukaisia vieraita Kaliforniasta. Vuosisadan alussa Hongalta Amerikkaan lähteneen Antti Ålanderin poika Douglas ja hänen taiteilija vaimonsa Annie ottivat valokuvan hongasta. Kuvan pohjalta Annie maalasi oheisen taulun, jossa tämä kuuluisa puu saa jatkaa elämäänsä ikuisesti.

Eini Tallgren

Lähteet:

Tauno Räisänen: Iisalmen historia 1860 - 1930 : 1959 Iisalmen kaupunki

Elias Lönnrotin matkat 1 1828 - 1839 : 1902 SKS

Pekka Ålander, Mäkikylä, Honka